

FILEP TIBOR

„Tóthfalusi” ügynöki jelentései a Debreceni Irodalmi Napokról

„Tóthfalusi” fedőnevű ügynököt – a 6-os karton tanúsága szerint –, Taar Ferenc írot (1924. XII. 21. Érmihályfalva) 1957. szeptember 16-án szervezte be Hartmann Balint rendőrtiszt „ellenforradalmi” tevékenysége miatt, terhelő adatok alapján. Informátorként, majd titkos megbízottként adta jelentéseit. 1963. VIII. 8-án kizárták a hálózatból. Dossziéját (M-20490) irattárba helyezték. 1975. március 10-én újra szolgálatba lépett, tíz év múlva, 1985. VII. 8-án – mivel nyugdíjas lett – foglalkoztatását megszüntették. Két M-dossziéját M-40802, M-40802/1 irattárba helyezték. B-dossziéja száma H-42057. A 6-os kartonra írt feljegyzések azt jelzik, hogy 1957–63, illetve 1975–85 között, tehát összesen tizenhat évig volt a Hajdú-Bihar Megyei Rendőr főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya, majd a III/III-as osztálya által működtetett besúgóhálózat tagja. Foglalkoztatási vonala a belső reakció elleni elhárítás volt. Első dossziéjának anyaga nem maradt fenn. Az 1975–85 közötti időszakban írt jelentései azt bizonyítják, hogy elsősorban a debreceni irodalmi életéről, egyes személyekről, rendezvényekről (pl. a Debreceni Irodalmi Napok, Magyar Írók Szövetsége közgyűlései, Kelet-Magyarországi Írócsoport vezetőség választó gyűlései, irodalmi estek) kellett beszámolnia. Beszámolt a különböző társadalmi csoportok politikai hangulatáról. Elemző jellegű dolgozatokban fejtette ki véleményét a Béres-csepp, a görgös eke körüli vitákról, a Chartha '77 mozgalomról, a lengyel válságról stb.

A reaktiválása utáni első M-dossziéját 1975. február 28-án nyitották meg, és 1984-ben zárták le. Az iratcsomó 101 anyagot tartalmaz 210 oldalon. A másodikat 1984. január 30-án indították, és 1985. III. 30-án zárták le. 18 sorszám alatt 38 oldalnyi iratot tartalmaz.

Jelentés (1978)

adta: Tóthfalusi tmb
vette: Pál Albert
idő: 1978. nov. 21-én
hely: nyilvános szórakozóhely
tárgy: Irodalmi Napok

A Debreceni Irodalmi Napok november 30.–dec. 1-jén zajlottak le. A fővárosból igazán kiemelkedő, jelentős író nem jött le. Akik megjelentek Budapestről, a középárdához tartoznak. Debrecenből és a vidéki városokból is mérsékelt volt a jelenlét. Ismerősöm véleménye szerint maga a téma sem volt olyan, hogy nagyon vonzotta volna a nagyobb írókat. A napilapokban való megjelenés őket már nem nagyon érdekli. A napilapokban való írói megszólalást általában lenézik, nem tartják rangosnak. Ez a szemlélet Boldizsár Iván bevezető előadásában is kifejezésre jutott olyan formában, mint helytelen nézet.

A bevezető előadás egyébként sok okos gondolata ellenére nem váltott ki vitát, vagy csak részkérdésekben. Az volt a jelenlevők benyomása, hogy Boldizsár rögtönzött, nem készült alaposan, így sok közhely is elhangzott. Bertha Bulcsú előadása volt a második bevezető, ez is langyos, majdnem érdektelen volt, az első nap unalomba fulladt. Ami mégis némi élénkséget jelentett, apró jelekből adódott, közbeszólásokból, amelyek azt mutatták, hogy a népi és urbánus ellentét itt is jelen volt, lappangó formában ugyan, de kifejezésre jutott. Sokakban már az is kérdésként merült fel, hogy Rényi Péter milyen minőségben ül az elnökségben. Önmagát vagy a Népszabadságot képviseli? És ez a képviselő mire támaszkodik? Az volt a vélemény, hogy a jelenlevő lapok vezetői, munkatársai egyenrangúak, mert csak így lehet vitatkozni, ez esetben Rényi Péter pozícióból akar beszélni majd, háta mögött a párt lapjának súlyával. Ez visszatetszést szült. Bele is szólt Boldizsár Iván előadásába, aki udvariasan visszautasította a bebeszólást. A felszólalók között Molnár Zoltán pesti író álláspontja volt elvileg a legfontosabb, aki az írók elkötelezettségéről beszélt, a párt, az ország, a társadalom előtt álló nagy feladatokban, küzdelemben való részvételük fontosságát hangsúlyozta. Véleménye szerint társadalmunk és a kor forró, égető problémáit kell az íróknak is megragadniok, és a napilapok által százazrekhez tudnak szólani, ami nagy agitációs erő. Gerő János, majd az egyik pesti kritikus után Rényi Péter szólalt fel. Gerő Jánossal vitázott, kissé gúnyolta is, amit Gerő kénytelen volt közbeszólásával visszautasítani. Rényi Péter okosan, meggyőzően beszélt. Elmondta például, hogy az író, ha megszólal a napilapban nem csak egy ember demokratikus megnyilatkozása, mert százazrekhez szól, tehát a felelőssége is sokkal nagyobb. Bertha Bulcsú kesudió-vitájára is kitért, eleinte ellenezte, később hasznosnak minősítette. Elmondta, hogy két évvel már korábban lezajlott közép és felső vezetői szinten, mintegy 30–40 000 ember részvételével egy nagyon komoly és éles vita, amely a gazdaságirányítás problémáiból adódott, és a kesudió-vita¹ valamennyi kérdése már akkor, két évvel korábban sokkal élesebben terítékre került. A nyugatnémet Spiegel-lap lehozta Bertha cikkét azzal, hogy a párt elfojtotta a vitát. Az igazság az, hogy a kesudió-vita elkésett. Felszólalásában név szerint említette Fekete Gyula író, akivel általában nem ért egyet, de elismeri, hogy Fekete szakemberré képezte magát egyes társadalmi problémákban, mint például a népesedési politika. Fekete ekkor közbeszólt, Rényi válaszolt, a rövid kis vita érzékeltette, hogy az ellentétek gyökere jóval mélyebben van. Niklai Ádám költő az első nap után baráti körben úgy értékelte a dolgot, hogy megint kibukkant a népi–urbánus ellentét, ezt a vak is láthatja, ez a kérdés nincs még elintézve. Az első nap eseményeit langyosnak, érdektelennek tartotta. De ez volt az általános vélemény is, többen – pestiek – már arra gondoltak, hogy meg sem várják a második napot, attól sem várnak semmit, visszautaznak Pestre. Este azonban vacsorára volt hivatalos mindenki Hajdúhadházra az Új barázda termelőszövetkezet éttermébe, ez visszatartotta az elmenni akarókat, arra gondolva, hogy a baráti beszélgetés nyíltsága majd kárpótol az unalmas vitáért. A vacsora kitűnő körülmények között zajlott le, nagyon megnyerő volt a fiatal téesz-elnök, aki köszöntötte a jelenlevőket mint házigazda.

¹ Az *Élet és Irodalom* 1976. február végi számában jelent meg Bertha Bulcsú *Kesudió* című publicisztikája, amely körül vita alakult ki. A vita során a hozzászólók általában a magyar gazdaság vitatott problémáival, jelenségeivel foglalkoztak, alig-alig érintve valódi társadalmi-politikai kérdéseket.

(Másnap, felszólalásában általános visszatetszést keltett, amikor Székelyhidi Gusztáv kritikus az elnök azon kérését, hogy írjon a vacsoráról az újságba: buta dolognak minősítette, és kifigurázta az elnököt. Ezt az elnök nem érdemelte meg.)

A vacsorán hamarosan kialakultak már a helyek elfoglalásakor a baráti körök és párok. Molnár Zoltán és Fekete Gyula alkotott egy gócpontot, amely köré csoportosult Csontos Gábor, Mátrai Betegh Béla és mások. Egy másik kis csoport volt Bertha Bulcsú, Gerő János, Mocsár Gábor, Taar Ferenc. Márkus Béla, Imre László, Görömbei András és a fiatalabbak ismét egy társaságot alkottak. Nagy János nádudvari író elmondta, hogy őt figyelmeztette Mocsár Gábor és még mások is, hogy Rényi Péterrel ne álljon szóba, aki az asztalnál őmellé került. Rényi Péterrel jobbára Taar Ferenc, Molnár Zoltán és Fábrián Zoltán beszélgetett. Észrevehető volt az is, hogy Márkus Béla valamilyen vezérszerepet játszik a fiatalabbak között. A vacsora jóformán az étkezésre korlátozódott, mert annak végeztével, amikor kezdett volna kialakulni a csoportok elkeveredése, Fábrián Zoltán véget vetett, és kezdeményezte a hazatérést, tekintve, hogy másnap is munka lesz. Sokan a Bikában még folytatták, voltak, akik hajnalban kerültek ágyba.

Másnap is langyosan kezdődött a vita. Vasy Géza kritikus felszólalása terjedős volt, de volt néhány megállapítása. Véleménye szerint például a *Népszabadság* kulturális rovata jobb volt, amikor Pándi Pál irányította, mint most, amikor E. Fehér Pál irányítja. Az írók „kivonultak” a napilapokból, mert a közvetlen politikával nem kívánnak foglalkozni, nehogy úgy tűnjenek, hogy konformisták. Páskándi Géza arról beszélt, hogy ha a közösség nem végzi el a maga demokratikus feladatát, akkor a személyiségeknek kell azt elvégezni. Állentétek vannak, mert nincs rangsorban előbb vagy hátrább az író és az újságíró, az a kérdés, mennyire tehetséges az illető.

Fekete Gyula felszólalása megváltoztatta a tanácskozás hangulatát. Benke Valéria elméleti cikkéből idézve azzal kezdte, hogy az egypártrendszer demokratikus gyakorlata még kialakulatlan, ez történelmileg hosszabb feladat és folyamat. Ebből következnek ma bizonyos problémák, például az egyszempontúság, amikor valamit mindenkinek egyformán kell képviselnie. Nincs és nem lehet ellenvélemény, pedig már bebizonyosodott, hogy jó lett volna teret adni a nem ellenséges, de ellentétes véleményeknek is, amelyek később beigazolódtak szemben a hivatalos szempontokkal. Ezzel megóvhattuk volna magunkat sok bajtól és kártól. Ahol többpártrendszer van, ott adva vannak az ellentétek és ütközések. De ahol egypártrendszer van, ott erre a mechanizmusra számítani nem lehet, ez egy más helyzet, amelynek meg kell találnia a maga mechanizmusát a demokratizmus gyakorlását illetően. Tisztázandó például az is, mit kell érteni ellenséges nézeteken, mert itt sok a félreértés. A hivatalos állásponttal ellentétes vélemény még nem ellenséges. Ennek ellenére sok esetben az ellentétes nézetek nem kaphatnak sajtót. Az alkalmazott sajtó esete van nálunk. Rényi Péter többször közbeszólt Fekete fejtegetésébe, kettőjük között külön vita alakult ki, amelyet a többség nem értett, mert célozgatások voltak Fábry Zoltánra, a vele szembeni állítólagos eljárásra, amely Fábryt korlátozta nézetei kifejtésében. Rényi Péter ingerülten többször közbeszólt, kilátásba helyezve, hogy majd alkalmas fórumon megvitatják még ezt a kérdést. Fekete szerint a *Népszabadság* a kesudió-vitát is, a Mezei András által kezdeményezett vitát is megtámadta, helytelenítette. Rényi ezt visszautasította. Fekete végül is eredeti mondanivalójától eltérve nem tudta kifejtetni, amit akart. A Fekete-Rényi-vita felkorbácsolta a kedélyeket. Rényi kért szót, és keményen visszautasította Fekete állításait. Fekete módszerét tisztessége-

lennek tartotta, mivel Fekete célozgatott olyasmire, amit a hallgatóság nem ismer, s ezzel növelte a homályt. Ismertette a Fábry Zoltán körül kialakult helyzetet, majd visszatúsította azt is, hogy a *Népszabadság* kifogásolta volna az említett vitákat, inkább csak a maga álláspontját írta meg, amihez joga van. Elismerte, hogy Fekete az egyik legelismeretebb közéleti író, akinek semmiféle korlátozása nincs, bármit megírhat, bármilyen műve megjelenhet, meg is jelent eddig, nem érti, Fekete miért beszél korlátozásról.

Rényi után Székelyhidi Agoston szólalt fel, aki egyébként okos mondanivalóját elkomolytalankodta, a Fekete–Rényi-vitát elkente, eltréfálkozta, komolytalanná tette. Magatartása visszatetszést szült annak ellenére, hogy felszólalásának humoros mozzanatai derűltséget váltottak ki. A komolyabb emberek azonban elutasították komolytalankodó felszólalását, különösen gusztustalannak tartották azt, ahogyan Székelyhidi „benyalt” a hivatalos szerveknek, önmagát igazolva.

A vita utolsó hozzászólója Elek István egyetemi hallgató volt. Elmarasztalta Rényi Pétert azért, hogy megzavarta Fekete Gyulát. Véleménye szerint eljárása nem volt korrekt, emiatt fajult el a vita. Elmarasztalta Székelyhidit amiatt, hogy elkente a vitát, amely pedig lényeges kérdéseket vetett fel. Véleménye szerint Rényi megsértette a szoc. demokratizmust azzal, hogy közbeszólásaival Feketét védekezésre kényszerítette. Kijelentette azt is, hogy ha a kesudió-vitát megelőzően két évvel már szűkebb körben lezajlott ugyanaz a vita, akkor miért rekesztették ki abból a népet? Föltette a kérdést, hogy a szocialista demokratizmus olyan eszköz, amit be lehet indítani egyszer, máskor meg le lehet állítani, és a szoc. demokratizmus a békés időszakok „játékszere”, amivel el lehet játszódni? Akkor az, ami nálunk van, nem szocialista demokratizmus. Kijelentette, hogy monopolizálva van az információadás is. Miért nem beszélünk olyan fontos kérdésekről, mint pl. a román–magyar ellentétekről, vagy a Hegedűs András és Heller Ágnes-féle nézeteiről, az ő „elhallgattatásukról”, akik nem tudták kifejetni a nyilvánosság előtt a hivatalos politikával ellentétes nézeteiket, amelyek pedig lehet, hogy helyesek. Az egyetemi hallgatók véleményét hangsúlyozta, akik elégedetlenek a demokratizmus jelenlegi gyakorlatával, azt formálisnak tartják.

Rényi Péter higgadtan válaszolt Elek Istvánnak, de érvelése nem hatott kellőképpen. Valaki meg is jegyezte a hallgatók között, hogy jobb lett volna, ha Pándi Pál jön el a *Népszabadság* képviselőjében és nem Rényi Péter. Rényi ugyanis közbeszólásaival, a Feketével való vitájával – annak ellenére, hogy igaza volt – nem kapta meg a jelenlevők egyetértő támogatását. Úgy tűnt, hogy a *Népszabadság* pozíciójából beszél, és ez nem volt vonzó magatartás.

Elek István egyetemi hallgató okfejtése megnyerőnek látszott, a hallgatóság szimpátiáját nagymértékben elnyerte azzal, hogy nyíltan, szókimondóan beszélt. Magatartásában volt egy adag tiszteletlenség is, ahogyan Rényit, csak Rényi Péternek emlegette, mintha vele egykorúról volna szó. Okvetlenül figyelemreméltó, hogy nem csak a maga nézeteit mondta el, ezt kifejezésre is juttatta. Az egyetemi hallgatók bizonyos része nagyon figyel a belpolitikai eseményeket, és elégedetlen a demokratizmus gyakorlatával. Kiviláglott Elek István szavaiból, gondolataiból, hogy irányítottan, manipulálnak tartják a nálunk levő demokratikus gyakorlatot. Nem mondta ki, de benne volt a szavaiban, hogy formális demokráciára gondolnak, azt helytelenítik, korlátozva látják a szólásszabadságot, nincs igazi mélyreható vita, sem a tájékoztatás nem elegendő. Megmerevedtek bizonyos formák. Az egyetemi hallgatók egy része az előtte járó generációk által kialakított demokratikus gyakorlatot rossznak tartja.

A vita befejezése után Fekete Gyulának és Elek Istvánnak is a jelenlevő fiatalabb hallgatók melegen gratuláltak, kifejezésre juttatva egyetértésüket. Niklai Ádám költő elítélte Elek nyegle magatartását. Az ő véleménye az volt, hogy az egész vita nem sokat ért, és nem lehet egy évben egyszeri irodalmi rendezvénnyel pótolni azt, amit a helyi vezetés elmulaszt folyamatosan a debreceni irodalmi és általában a szellemi élet irányításában.

December 1-én este a Műv. Központban volt a Debreceni Kör első összejövele, amely Székelyhidi Ágoston körvezető bevezetőjével indult volna.

Az a vélemény, hogy ha a kör így kezdődött, annak nem lesz jövője.

Tóthfalusi

(ABTL 3. 1. 2 M-40802-23. 24, 25, 26, 27, 28)...

Jelentés (1982)

adta: Tóthfalusi

vette: Pál Albert

idő: 1982. november 21.

hely: nyilvános szórakozóhely

tárgy: Irodalmi Napok

Ismerősömmel találkoztam, aki elmondta, hogy részt vett a november 18–19-én Debrecenben megrendezett Irodalmi Napok rendezvényein. Feltűnő volt, hogy többen a nevesebbek közül távol maradtak. Így pl. nem jött el Illés Endre, Hubay Miklós, Csák Gyula, Moldova György, Mocsár Gábor, Végh Antal stb. Hallatszott olyan vélemény, hogy állítólag a rendező szervek manipuláltak, és főként olyanokat hívtak meg eleve, akikről feltételezhető volt, hogy megfelelően nyilatkoznak majd, nem bontanak rendet. Ennek némileg ellent mondott az, hogy több olyan fiatal író volt jelen, akikről köztudott, hogy szókimondóak, így pl. Szilágyi Akos, Csengei, Kiss Benedek, Görömbei András és mások.

Bata Imre vitaindító előadása nagyon magas színvonalú, tanulmány értékű volt, de túlságosan elvont és filozofikus. A találkozó témája az volt, hogy *Az irodalom feladata ma*. Ebből az következhetett volna, hogy a ma, a jelen a mai társadalmi valóságunkat jelenti elsősorban. Bata Imre fejtegetése ugyan a mai valóságra utalt, de általános, világméretű feladattá tágította ki a fogalmat, így természetesen kisebb hangsúlyt kapott a mi mai valóságunk, társadalmi jelenünk s abban az irodalom körvonalazott feladata. Igaz, Bata bevezetője oly tömény volt, és magvas, hogy sok oldalról lehetett megközelíteni. Mégis, nem adott elegendő fogódzót a *konkrét* irodalmi cselekvés boncolgatásához, nagyon elvont szinten maradt. Mindenki elismerte, hogy a bevezető méltó színvonalú volt a vállalt témához, de többen szóvá tették, hogy azt várták, közelebbről veszi szemügyre konkrét társadalmi jelenünket, amelyben az irodalomnak feladatai vannak. Ettől függetlenül szerencsére a vita sok tekintetben pótolta ezt a hiányosságot, a hozzászólók jelentős része konkrét feladatokról és társadalmi közegről beszélt. Batának természetesen voltak konkrét megállapításai is, amelyekhez vita köthetett. Pl. a líra elveszítette vezető szerepét. – Alig van lektor, aki a tiszta búzát szét tudja válogatni az ocsútól. – A tévé nem formál eléggé irodalmilag, inkább csak benyomásokat ad. – A tényirodalom, a szociográfia nem tudott sem régen, sem ma igazi géniust ki-termelni. – Az elbeszélés, a széppróza is aszályos időket él stb.

A hozzászólások közül ismerősöm néhányat megjegyzett, amelyek megragadták a figyelmét. Tornai József pl. azt fejtegette, hogy lehetséges, a mostani atomháború fenyegetése közepette nevétség az írók békét akaró szerepe, mégis vállalni kell ezt a nevétségességet is, mert nem a presztízs a fontos, hanem a tett és a felelősség, ez pedig feladata ma az íróknak. Három fontosabb feladatot nevezett meg: 1. Erdély megvédése a támadások tüzeiben (utalt Köteles és Száraz vitaírásaira) 2. A politika és a gazdasági erőfeszítések között a demokrácia védelme. 3. Az értelmiség szerepének erősítése. Azt is kijelentette, hogy a személyiség autonómiájának érvényesülése a legfontosabb az írók számára.

Czigány György a televízió irodalmat szolgáló és hatását közvetítő szerepéről beszélt, mintegy válaszolva Bata elmarasztalására. Példaként említette a Vers mindenkinek sorozatot, valamint a folytatásos irodalmi feldolgozásokat.

Jókai Anna azt fejtegette, hogy nagyfokú érdektelenség tapasztalható az irodalom iránt. Az emberek nagy része, ha olvas, kikapcsolódni akar, és nem bekapcsolódni. Bekapcsolódni a nemes irodalom vérkeringésébe. Véleménye szerint ma az irodalomnak csökken a szerepe, nő a feladata. Fő szerepe: teljes erejével hatni. Fő feladata: segíteni főleg a tudatilag az embert a kor megértéséhez.

Nagy érdeklődést váltott ki Hankiss Elemér szociológus előadása. Véleménye szerint szakadás történt múltunkban a negyvenes években. Jó ebben, hogy a retrográd elemek leszakadtak rólunk. Nem jó, hogy fontos elemek is elmaradtak. A mai irodalom egyik feladata az, hogy [olvashatatlan] múltbeli, elszakadt jó elemeket segítsen összevarrni a ma érték[olvashatatlan] Ez nem múltba fordulás, hanem újraszövés is. Az irodalomnak is keresnie kell a választ arra, milyen az új életmodell. Tapasztalható [olvashatatlan] a human értelmiség, mert fontossága csökkent a társadalomtudományokkal foglalkozó értelmiségiekhez képest. Véleménye szerint a két világháború közötti népi irodalom szociográfiai, valóságfeltáró törekvései mögött erősebb jövőkép állt, mint a mai ilyen alkotások mögött. [olvashatatlan] mondta azt is, hogy az elmúlt évtizedekben sok világnézet nélküli ember nőtt fel az országban. Kijelentette, hogy maga a világnézet is reformokra szorul a reformok időszakában, amelyben élünk ma. Azért, mert olyan átalakuláson megy át minden, amelyre választ kell adnia a világnézetnek is, fölülvizsgálva korábbi álláspontjait is, ha kell. [olvashatatlan] szociográfia szerinte elszakad a széppróza egyéb ágaitól. Ez hiba [olvashatatlan] Társadalmunkban elszürkülés megy végbe. Sok a személytelen ember [olvashatatlan] szerv, testület. Társadalmunk egyik nagy ellentmondása ma: kollektív társadalom – felerősödött individualizmus. Nálunk nincsenek igazi hagyományai a politikai intelligenciának. A politikai kultúra fejlődése lassú. A politikai csatározások érdekcsoportok között folynak, és ezek határozzák meg a társadalom alakulását. A társadalmunk önellenőrzése még gyenge. Ebből sok gond fakad. Gyöngye az írók informáltsága is, jóllehet az íróknak a néphez kell szólnia, tehát magasabb nézőpontból kellene ismernie társadalmunk dolgait. Végbemegy ma a nehéz fizikai dolgozók között a kasztokra szakadozás. Az értelmiség körében újra kialakulóban van a régi értelemben vett középosztály, és annak megfelelő allűrök jelennek meg. Az értelmiségen belül új osztályosodás, rétegződés megy végbe, nem is elsősorban anyagi állapota szerint, hanem nézetek, érdekek, politikai hovatartozás szerint. Ez azt is mutatja, hogy jobban oda kell figyelnie az íróknak is ezekre a jelenségekre. Nagy baj az is, hogy az értelmiségen belül belterjesen[olvashatatlan] kezd kialakulni. Mivel nem tud felvállalni igazán nagy

társadalmi feladatokat, vagy nem is akar, önmagával kezd foglalkozni, önmaga sebeit nyaldossa, önmagát elemzi. Ez beteges kortünet.

Figyelemreméltó volt Szilágyi Akos hosszú fejtegetése arról, hogy ma van nálunk egy civil társadalom, egy gazdasági társadalom és egy politikai társadalom. Ezek nem válnak el mereven, de körülhatárolhatók. Fejtegette a politika és az irodalom kölcsönhatását, s kijelentette, hogy korrekt partneri viszonyra van szükség. A demokrácia valódi gyakorlata az, ha pl. az irodalom ellentmondani is merészel a politikának a maga sajátos álláspontja alapján. Az irodalomnak ugyanakkor nem lehet feladata, hogy átvegye a politika szerepét, hanem a saját közéletiségét adja bele a szoc. építésébe. Fejtegette, hogy a fejlődés iránya az, hogy sok feladat a vezetéstől átvállalódik a társadalomra. A társadalmisítás egészséges folyamat, és ennek akarása nem azt jelenti, hogy a vezetés ellen dolgoznak azok, akik ennek hangot adnak. (Itt utalt a FIJAK-kal kapcsolatos eljárásra² azzal, hogy tulajdonképpen a Fialat Írók Köre ezt a társadalmisítási folyamatot akarta szolgálni egy kis szűk területen, de a politika ellenséges gyanított, és nem értette meg a szándékot.) Csegey Dénes szerint tisztázatlan a politika és az irodalom viszonya. Véleménye szerint nincsen közéleti demokrácia. A folyosói négy szemközti beszélgetések az igazán demokratikusak, a többi csak viselkedés és manipulálás. Ez azért van, mert az emberek tudják, hogy ezt várják tőlük. Páskándi Géza felszólalását nem értették sokan. Arról beszélt nyomatékkal, hogy nincsen szükségünk szellemi importra. De hogy ezen mit értett, nem lehet tudni. Boda István költő a szünetben azt kérdezte: nem szabad lefordítani ezek szerint külföldi műveket? Értelmetlen és zavaros, amit Páskándi mondott. – Kunszabó Ferenc azt fejtegette, hogy Magyarországon a demokrácia újrépítésére van szükség. A demokráciának igenis voltak gyökerei Debrecenben is, másutt is, csak a történelmünk nem volt olyan kedvező, sikeres, hogy ezek kibontakozhattak, megmaradhattak volna, mint pl. Nyugaton. Véleménye szerint a politika és az irodalom között partneri viszony van, és a politika többnyire engedi is az irodalmat. Fölhívta a figyelmet a különféle felmérések veszélyeire: az emberek nem azt mondják többnyire, amit gondolnak, hanem amit kell. Amerikát hozta fel ellenpéldaként, ahol „hagyományos értékrend” van, nincsen zavar, mint nálunk. Véleménye szerint hiba nálunk az is, hogy a kisközösségek belső életébe az állam túlságosan beavatkozik. – Tóth Dezső miniszterhelyettes okos érveléssel tette helyre a túlzásokat, rámutatva, hogy az írószövetség választmánya olyan álláspontot foglal el néha, amely ingerli a politikai vezetést. Nincs ellenvélemény nyilvánvalóan ellenséges nézetekkel vagy túlzó álláspontokkal szemben. Miért nincs? Elvárható volna, hogy legyen. Az is ok az ingerlésre, hogy a legnagyobb tehetségű írók engedték, hogy a választmány megválasztása úgy menjen végbe, hogy a marxizmust legszínvonalasabban képviselők kihulljanak (Pándi, Szabó és mások). Szemére hányta az íróknak, hogy egyesek megjelentették írásaikat nyugati ellenséges orgánumokban is. Beszélt egy antológia feldicséréséről, amelyben nyugati magyarul írók ellenséges írásai is benne vannak, ezt itthon feldicsérték egyesek. – Jovánovich

2 1979. május 18-án és 19-én a Fialat Írók József Attila Köre Lakiteleken megrendezte a Fialat Írók országos tanácskozását *A baza és nemzeti önismeret* címmel. Két év múlva 1981 márciusában a magyar kultúra hivatalos irányítói felfüggesztették a FIJAK-ot, mert konferenciáikon a határainkon kívüli magyarság gondjaival foglalkoztak.

Miklós azt a kérdést tette fel, hogy az irodalom, az írók megítélése rögtönzés, vagy egységes koncepció alapján történik a vezetés részéről? Ez bizonytalanságot szül. Ő is beszélt a demokrácia gyakorlásáról azzal, hogy nagy türelemre van szükség minden pa[olvashatatlan] részéről. – Molnár Zoltán író arról beszélt, hogy az esti baráti találkozón a hozzá hasonló korú, ötvenes, hatvanas írók azt latolgatták, mit jelenthet számukra a fiatalok állásfoglalása? Úgy tűnik, az a véleményük, hogy az idősebbek rosszul látták el az irodalmi szerepüket. Véleménye szerint a fiataloknál is van veszélye a manipulálódásnak, olykor nem őszinték, hanem szerepet játszanak. – Csurka István rövid felszólalásában csak azt mondta el, hogy igaz, a választmány üléséről még aznap este a Szabad Európa rádió a legtüzetesebben, nevekre menően beszámolt, ismertette az ott lezajlott vitát, ezzel szemben a Magyar Rádió egyetlen szót nem szólt arról, hogy egyáltalában volt az íróknak egy viharos választmányi ülése. Szilágyi Ákos még egyszer szót kért, és aláhúzta: az a tény, hogy a fiatalok megfogalmazzák a saját álláspontjukat, amely esetleg eltá[olvashatatlan] politika álláspontjától, nem lehet ok arra, hogy gyanakvással ko[olvashatatlan] ják őket, vagy korlátozzák mozgásterüket. Véleménye szerint az alapvető kérdés az: a demokráciát csak reformokkal lehet megvalósítani[olvashatatlan] Görömbei András nagy tetszéssel fogadott rövid hozzászólásában azt fejtegette, hogy az irodalom a személyiség szabadságharca. Nem m[olvashatatlan]hető el, nem váltható le. Nem helyettesítheti a politika feladat [olvashatatlan]. Fordítva is igaz. Az irodalom lényegéből következik, hogy harcol [olvashatatlan] demokráciáért. Megpendítette a kisebbségi, nemzetiségi irodalom [olvashatatlan]zetét, mint veszélyben levőt. Erre is nagyon figyelniük kell. A [olvashatatlan]káról szólva az a véleménye, hogy a kritika túlságosan esztetiz[olvashatatlan] nem segíti eléggé az író üzeneteinek közvetítését, megértését az olvasó számára. – A vitát Fekete Gyula az Írószövetség alelnöke foglalta össze. Véleménye szerint a kétnapos tanácskozás elérte a célját: egymást informáltuk. Egyik megjegyzése: sehol a világon nem [olvashatatlan] olyan koncentrált és tudatosan felnövesztett a szórakoztatóipar szerepe az ifjúság életében, mit nálunk. Ez azzal ár együtt, hogy „leváltja” az ifjúság eszményeit. – Az esztétikai értékrendnél az a fő veszedelem, ha ezt az értékrendet valamely réteg vagy csoport monopolizálja. – Mit jelent az, hogy partneri viszony van politika és irodalom között? Partner, ha egyetértés van, nem partner, ha nincs egyetértés?

A 18-án esti baráti beszélgetésen részt vett Kányádi Sándor író is. Természetesen szóba kerültek Köteles és Száraz válaszcikkei. Kányádi úgy fogalmazott, hogy mi itt csak azt a mocskolódo írást ismerjük, amelyre Köteles és Száraz válaszolt, pedig nem egyedülálló. Állami rangra emelt uszítás folyik Romániában a magyar nemzetiség ellen. Ennek számtalan intézkedésben és szóban, írásban is bizonyítéka van. A helyzet sokkal rosszabb, mint gondolnánk.

Ismerősömnnek az volt a benyomása, hogy a kétnapos tanácskozáson vörös fonalként húzódott végig az igazi főtéma: a demokrácia mai állapota Magyarországon. Jóformán nem volt hozzászóló, aki valamilyen módon ne érintette volna ezt a kérdést. Főként a fiatalok fejtegették hosszan – és burkoltan – ellenérzéseiket s azt a véleményüket, hogy ami ma nálunk demokráciának neveztetik, az nem az, vagy nem olyan, amilyennek lennie kellene. A dolog oda csúcsosodott ki, hogy a politika eluralja a közéletet oly mértékben, hogy demokrácia nem is érvényesülhet igazán. Sok a hazudozás, az állság, a manipuláció és manipuláltság közéletünkben, ami arra mutat, hogy nincs ele-

gendő őszinteség, mert nem is lehet. Ezek a gondolatok és fejtegetések arra mutatnak, hogy a fiatalabb nemzedék valamilyen reformokat sürget a politikai „egyeduralom” ellenében a demokrácia kiszélesítésére. Ez kimondatlanul az egypártrendszer gyakorlatának éles bírálataát jelentette.

Debrecen 1982. nov. 20.

Tóthfalusi

Kiértékelés: A Tmb. Feladatának megfelelően figyelemmel kísérte a Debreceni Irodalmi Napokon elhangzott felszólalások és beszélgetéseket, kinyilatkozásokat, koncepciókat. A jelentés adatai tájékoztató jellegűek, informatív értékkel bírnak. Mivel a felszólalások nyílt rendezvényen történtek, így ez a körülmény az adatok felhasználását is meghatározza.

Intézkedés: A jelentés kivonatát tájékoztatás végett megküldjük a BM.III/III 4/C, valamint 5/A alosztályoknak, 1-pldt. az értékelő tiszt et. nak adok.

Feladat: Beszélgessen el Köteles, Aczél, Görömbei írókkal az aktuális irodalom-politikai kérdésekről, továbbá kérje ki véleményüket az irodalmi napokról. Koncepcióikat rögzítse.

Találkozó: 1982. december hó 3-án, 13 h

Pál Albert r. őrgy

(ABTL. 3. 1. 2 M-40802-49, 50,51, 52,53)

Jelentés (1983)

adta: Tóthfalusi tmb
vette: Pál Albert
idő: 83. no. 18-án
hely: sarok presszó
tárgy: Irodalmi Napok

Ismerősömmel találkoztam, aki beszélgetés közben elmondta, hogy két fontosabb kulturpolitikai esemény is volt a héten. Az egyik november 14-én a Kölcsey Műv. Házban, ahol Bata Imre, az *Élet és Irodalom* főszerkesztője, irodalomtörténész, valamint Oravecz Imre költő, a lap belső munkatársa találkozott a lap debreceni olvasóival. Ismerősöm is jelen volt a találkozón, és meglepetve tapasztalta, hogy semmiféle bevezetést sem tartott sem Bata, sem más, amely megadta volna a beszélgetés medrét, tartalmi irányát, vagy éppen kristályosodási csomópontját. Így történhetett, hogy mindjárt elsőnek egy Gáspár Lajos nevű fiatal szólal fel. Ismerősöm megjegyezte egyébként is, hogy kb. 60–80 hallgató jött össze, többségükben fiatalok, egyetemisták, fiatal írók, költők stb. Sem a párt, sem az állami vezetők közül nem volt jelen senki, beosztott munkatársak képviselték a politikai, illetve állami szerveket. Gáspár Lajos kérdéseket tett fel Batának: miért zárták le idő előtt pl. a népesedési vitát vagy a szója-ügyet, hiszen ezek most kezdtek volna igazán izgalmasakká válni. Kérdéséből kicsengett az a ki nem mondott gondolat, hogy ő is, más olvasók is várták volna, hogy ezek az említett viták valami-

lyen végkövetkeztetéshez vezetnek, amelynek lényege az kellett volna legyen, hogy mind a politikai, mind az államvezetés a felelős és a hibás az előállt súlyos problémákért. Bata Imre ahelyett, hogy nagy felkészültsége és műveltsége alapján higgadtan érvelt volna, ingerülten, szinte agresszívan válaszolt, s ez a vitamodor a hallgatóságból erős nemtetszést váltott ki. A vita végeztével Kiss Tamás költő, a felesége, Boda István költő egyöntetűen elmarasztalták Batát rossz vitamodoráért. Boda István szerint Bata nem volt kellően fölkészülve. Ez különösen akkor derült ki, amikor Csengey Dénes kért szót, és ő is nyersen, élesen kérdezett: miért adott teret az *ÉS* Hajdú Jánosnak arra, hogy válaszoljon Csoóri Sándor előszavára,³ amelyet egyébként sem az *ÉS*, sem más lap nem közölt, ellenben a magyar olvasóközönség a Szabad Európa rádióból ismerhette meg Csoóri teljes szövegét, mert az említett rádió folytatólagosan és teljes terjedelemben ismertette azt. Miért vállalt ilyen dicstelen szerepet az *ÉS*? Mit jelent az, hogy eltiltották a publicisztikától Csoórit? Egyet ért-e ezzel Bata? A válaszban Bata Imre kétségkívül nehéz helyzetbe került, mert egyrészt kötelezte főszerkesztői posztja s mindaz, ami ezzel jár, másrészt nem térhetett ki a válasz elől, s törekednie kellett arra, hogy az a válasz elfogadható legyen. Főként a romániai magyar kisebbségi kérdésben ment el, ameddig elmehetett, álláspontja helyes volt, de ismerősömmek az volt a benyomása, hogy nem győzte meg a hallgatóságot azzal a kijelentésével, hogy a romániai kisebbségi kérdés olyan megoldása, amelyet a hallgatóság nagy része gondol és szeretne, nem járható út. Megemlítette a helyzet bonyolultságára, hogy valahányszor a magyar sajtóban fölbukkan valamilyen bíráló hang a románok nemzetiségi politikájáról, nem a románok reagálnak elsőként, hanem Belgrád. Ez azt mutatja, hogy Magyarország e kérdést nagyon óvatosan kezelheti, mert politikailag nehéz helyzetbe kerülhet, elszigetelődhet s ez az imperialista ékverés és lazítás egyik célja, az egység megbontása. Bata úgy válaszolt, hogy azért adták közre Hajdú János válaszát Csoóri előszavára, mert ezzel tehermentesítették a politikai vezetést. Csoóri ugyanis megsértette a Szovjetuniót, Amerikát, valamint a magyar kisebbségekkel rendelkező országokat, Romániát, Jugoszláviát és Csehszlovákiát. Ezt a helyzetet diplomáciailag rendbe tenni nagyon nehéz, s ebbe segített bele az *ÉS* a cikk lehozásával. Azzal ő sem értett egyet, hogy abban a lapban jelenjék meg válasz, ahol nem közölték az eredeti írást, melyre a válasz vonatkozik, ez kétségkívül felemás helyzet volt.

Ismerősömmek határozottan az volt a benyomása, hogy a Csoóri-ügy oly mértékben eluralka a találkozót s ennek kapcsán a kisebbségi kérdés, amely kellő tartalmi kifejtéshez nem is vezethetett el. Ez viszont azt mutatta, hogy a találkozót rosszul készítették elő. Nem lett volna szabad – a helyzet ismeretében, hiszen mindenki tudja, hogy az *ÉS*-ben kemény, közvéleményt felkavaró és foglalkoztató írások sora jelenik meg, s az is tudott, hogy a fiatalokat milyen kérdések foglalkoztatják, pl. a Csoóri-ügy – eleve átengedni a terepet, föl kellett volna készíteni 3–4 hozzászólót, rövid bevezetőt is tartani

3 1983-ban Amerikában jelent meg Duray Miklós *Kutyaszorító* című, a szlovákiai magyar kisebbséggel foglalkozó könyve Csoóri Sándor előszavával, aki a magyar kisebbség nemzeti önállóságán túl a magántulajdon problémáját és a nyilvánosság kérdését feszegette. Aczél György intuíciónak megfelelően Hajdú János, az MTV munkatársa az *Élet és Irodalom* 1983. szeptember 16-ai számában terjedelmes írásban támadta Csoórit, akit „szilenciummal” sújtottak.

kellett volna, ez esetben más egyensúlyi állapot alakulhatott volna ki. Ez a találkozó így, ahogyan lezajlott, fölért egy politikai vereséggel. Fél kilenckor mesterségesen félbe is szakították azzal, hogy lejárt az idő, holott a hallgatóság akkor kezdett volna még jobban belemelegedni a vitába, és szívesen maradt volna. Ez a gyors befejezés is erősítette azt a benyomást, hogy Batáék nem akarják tovább kitenni magukat kínos helyzeteknek, látnivalóan nem mondhattak el sok mindent, válaszaik pedig nem elégítették ki a hallgatóság többségét kitevő fiatalokat. Érdekesség, hogy ismerősöm másnap találkozott az egyik politikai szerv munkatársával, aki jelen volt a találkozón, s amiatt háborgott, hogy a fiatalok tönkretették a beszélgetést a provokatív kérdéseikkel. Ismerősöm meg éppen ellenkezőleg, amiatt háborgott, hogy olyan előkészítetlenül történt a találkozó, ahogyan történt, s a szervezők eleve átengedték a terepet a provokáló fiataloknak, holott erre számítani lehetett már előre.

Az ÉS-találkozó szinte hangulati előkészítője volt a november 16–17-én Debrecenben lezajlott Debreceni Irodalmi Napok eseményeinek. Eredetileg nem a mai magyar költészet helyzete lett volna a főtéma, ami végül lett. Eredetileg Görömbei András és társai azt javasolták, hogy a téma a következő legyen: A mai magyar kritika értékítéleteinek problémái. A politikai vezetés azonban – helyesen – ezt a témát nem engedélyezte, mert biztosra lehetett volna venni, hogy osztály indul a kritikusokra, elmélyíti a feszültségeket, tovább rontja az amúgy sem túl jó viszonyt alkotók és kritikusok között. Sok sérelem, igaz és igaztalan vád halmozódott fel az utóbbi évtizedek alatt, Debrecen nem vállalhatta, hogy itt és most teszi rendbe ezt, még azon az áron is, ha botrányba fullad. Így változott meg a téma. Emiatt több író, akik korábban mindig jelen voltak, nem jött el (Hubay Miklós, Fekete Gyula, Szabó Magda, Mocsár Gábor, Molnár Zoltán stb.). Ugyanakkor szép számmal jöttek össze lírikusok, kritikusok, irodalomtörténészek, közöttük több rangos személy (Csoóri Sándor, Somlyó György, Kiss Ferenc, Páskándy Géza, Fodor András, Mezey András, Alföldy Jenő és mások). A helybeli írók és költők túlnyomó többsége is jelen volt, összességében a Kossuth u. 1. szám alatti Pódiumteremben kb. 50–70 fő volt jelen. A kétnapos tanácskozás jól szervezett körülmények között, rendben zajlott le. Ismerősöm véleménye szerint a színvonal sem maradt el a korábbi találkozóktól, sőt helyenként meghaladta azt.

A tanácskozás előtt – november 12-én jelent meg az *Élet és Irodalomban* Mezey András vezércikke: „Lyukas a kas” címmel. Ez a cikk a debreceni találkozó elé készült. Mezey a maga valóságában föltárta – helyenként talán eltúlozva – a mai magyar költészet helyzetét, mélypontját. Mezey szerint a magyar líra évszázados irodalmon belüli vezető szerepe elveszett, helyét átvette a szociográfia és a kisregény. Elhaltak a nagy költőnemzedék tagjai. Az újak között sok az érthetetlen, az önmagába forduló. Elharapózott a zagyvaság vers címén való tálalása, semmiről nem szól, senki nem érti, kapnak rajta a lapszerkesztők, mert az ilyen versek „nem ártnak senkinek”. Egyszóval Mezey szerint: üres a kas, lyukas, nincs benne semmi. A bevezető referátumot tartó Alföldy Jenő tulajdonképpen végig Mezey álláspontját igyekezett cáfolni, elismerve, hogy sok részizagság van írásában, de – szerinte – a líra nem mélyponton van, hanem átalakulóban, követve az élet alakulását, másrészt nem választható el más irodalmi műfajoktól, ezekkel a líra kölcsönhatásban van. S nem a líra, hanem a novella van reménytelen helyzetben. A lírának még most is vannak és lesznek is kiemelkedő művelői, akik képesek tartani a magyar líra világszínvonalát még akkor is, ha átmenetileg a lírán belül

egyes műfajokban válságjeleket lehet fölfedezni. Alföldy referátuma nagyon magas, színvonalas, kimunkált volt, alkalmas egy jó eszmecsere megindításához.

A felszólalások tulajdonképpen a Mezey–Alföldy két szélsőnek vehető álláspontja között mozogtak. Többen előre fölkészülve, alapos elemzését adták a helyzetnek a líra területén (pl. Domonkos). Szélsőséges és kifejezési módjában is szenvedélyes felszólalás egy volt 16-án, a Tornai Józsefé. Őt egyébként az *Alföldben* való közléseiért nivódíjban részesítette a megyei tanács. A nivódíjas Tornai előrángatta a Csoóri-ügyet, Hajdú János *ÉS*-beli cikkét sértőnek, a költőt megrágalmazónak és megalázónak tüntette fel, s azt a tényt, hogy az *ÉS*-ben megjelenhetett Hajdú cikke, bizonyítékként állította a hallgatóság elé, mint a költészet legmélyebb pontját, [olvashatatlan] hogy egyáltalán van-e még kiút. Tornai felszólalását dübörgő, tüntető taps jutalmazta, elsősorban a jelenlévő fiatalok helyeseltek. Szünetet rendelt el az elnök, kifelé menetben ismerősöm látta, amint többen ölelgették Tornait, és melegen gratuláltak neki, pl. Kiss Ferenc, Simon Zoltán, Ratkó József, Bakó Endre, Csoóri Sándor és mások.

Több felszólaló fejtegette a líra válságos állapotát, illetve tagadta azt, bizonyítván, hogy nincsen szó válságról. Debreceniek is felszólaltak. Dr. sz. Szabó László (KLTE) felszólalása kínos volt. Legalább húszan kimentek a teremből. Szabó fölkészületlenül, rosszul fogalmazva, nehezen beszélve adta elő mondanivalóját, de olyan érdektelenül és szürkén, hogy rossz volt hallgatni. Tóth Endre költő Mezey Andrásnak adva igazat még meg is toldotta Mezey állításait saját tapasztalataival. Megérdemelt tapsot kapott.

Feltűnő volt Páskándy Géza felszólalása, elsősorban felkészületlensége miatt. Ismerősömmek és a hallgatóságnak az volt a benyomása, hogy nem tudja, mit akar mondani. Végül, sok beszédhibával belefuttatta a felszólalását egy enyhén nacionalista felhanggal rendelkező kijelentésbe: „Meg kell menteni a magyar költészetet és a nemzetet!” Érdekes módon, ezt a felszólalást bombasztikus befejezése ellenére nem követte olyan taps, mint várható lett volna, a hallgatóság is érezte a felkészületlenséget, a rossz rögtönzést. Az egész tanácskozás kiemelkedő pontja volt három felszólalás elhangzása. Somlyó György, Kiss Ferenc és Görömbei András felszólalásai rendkívül nagy felkészültségről, a tárgy abszolút ismeretéről, lényeglátásról tanúskodtak. Mindhárman a gondok őszinte föltárásán túl meggyőzően érveltek amellet, hogy a magyar költészetnek megvannak ma is a nagy belső tartalékai és éltető sikerei, színvonala is fölemelt fejjel vállalható minden válságtünet ellenére. E kiemelkedő felszólalások szomszédságában Csengey Dénes nagyon kulturáltan fogalmazott felszólalásában. Mondanivalójának lényege az volt szó szerint, hogy „Nem vagyunk barbárok!”. Már tudniillik a fiatal nemzedék. Tudomásul veszik, hogy az előttük járó költők nagy részének még a hatvanas, hetvenes években kellett magukat újból elfogadtatni, s ez időben egybeesett a fiatal költőnemzedék jelentkezésével, s egyesek bizonyos tünetekből arra következtettek, hogy a fiatalok, mikor jelentkeznek, le akarják söpörni az előttük járó, elismert idősebbeket, mint pl. Weöres Sándort, Pilinszkyt vagy Illyést. Erről szó sincsen, jelentette ki Csengey, tisztán látják a helyzet nehézségét, és megismételte, a fiatalok nem barbárok, akik a nagy értéket teremtő, előttük járó költőket meg akarnák tagadni vagy félre akarnák állítani.

A második napi vitán egy kis botrány is kirobbant. Ismerősöm nem ismerte azt a felszólalót, aki többek között Keresztury Dezső és Veres Péter ellentéteit feszegette. Ekkor egy másik nem ismert, pesti személy közbekiáltott: „Hazugság!”, majd kiment az

elnöki asztalhoz és kijelentette, hogy amit a felszólaló a parasztpártról mond, hazugság, mert ő tudja, ő egyik vezetője volt a pártnak. Az elnök nagy nehezen rendet teremtett. Ettől eltekintve más zavaró momentum nem volt (Benke László).

A vita lezárása azzal a végkövetkeztetéssel történt, hogy az aggasztó jelek valóságosak ugyan, gondok, nehéz problémák valóban vannak, de pesszimizmusra ok nincsen, és nem is lehet, mert a magyar költészetben van elegendő erő mindig a megújulásra, és ezt éppen az idősebb és a fiatalabb költőnemzedékek alkotásai bizonyítják ma is.

Első nap este ugyanabban az épületben baráti találkozóra került sor, amelyen kevés kivétellel mindenki megjelent. Jól szervezett volt a fogadás, elhangzott a pohárköszöntő, majd elkezdődött a kötetlen beszélgetés. Látnivaló volt a nemzedéki csoportosulás, ami természetes is, a fiatalok vagy a körük seregülő idősebbek egy csoportban, vagy kisebb csoportokban beszélgettek. E csoportokon belül Görömbei András, Aczél Géza, Márkus Béla, Cs. Nagy Ibolya, Imre László és mások töltötték be a házigazda szerepét, és vitték a prímet. Simon Zoltán, Köteles Pál, Fodor András, Tornai József, Ratkó József természetes közérzettel foglalt helyet közöttük.

Ismerősöm egynegyed tizenkettőkor eljött, akkorra a társaságnak kb. kétharmada már elszivárgott. A maradék akkor kezdtek énekelgetni. A büfés másnap azt mondta, éjjel 1 óráig voltak, főként fiatalok.

Ismerősöm a baráti találkozó során, beszélgetés közben Iszlai Zoltán és baráti köre részéről olyan megjegyzést hallott, hogy Debrecenben a hatvanas évek elején állandóan ostromozták Bata Imrét és Kiss Ferencet, nem tudtak megmaradni, elüldözték őket a városból, s most mindketten országos rangú, elismert szaktekintélyek. Ekkor jegyezte meg egy költő, hogy Kazinczynak volt igaza, ami szerint Debrecenben a zsenit elnyomni gyönyörködnek.

Ismerősöm beszélgetett Mezey Andrással, aki elmondta, hogy a jövő évi Könyvnapra jelenik meg a Magvetőnél újabb könyve, amely a Rubik-kocka kálváriájáról szól. Véleménye szerint megdöbbentő dolgok vannak benne, példatára annak, mennyire nem tudunk élni a lehetőségeinkkel. Most újabb összecsapás is megrázta Mezeyt, ugyanis Holló János akadémikust valósággal lesöpörte a szója ügyben az *ÉS* egyik közeli számában, Holló azóta örjög, Aczél Györgytől kért kihallgatást, elégtételt követel.

Db. 1983. november 18.

Tóthfalusi

Kiértékelés: A tmb feladatának megfelelően részt vett az Irodalmi Napokon, valamint az *ÉS* c. lap szerkesztőségével megtartott fórumon a jelentés operatív értékkel bír, mivel részletesen elemzi a történeteket, s több ellenzékiségre utaló jelenséget feltár

Intézkedés: A jelentés adatait összefoglalóhoz felhasználom.

A jelentés kivonatát megküldöm a BM III/III-4/c,5/a alosztályoknak, valamint átadom az értékelő tisztnek, illetve Kovács r. százados elvtársnak.

Feladat: Beszéljen el az aktuális irodalompolitikai kérdésekről Köteles, Aczél, Márkus, valamint Görömbeivel...

(ABTL 3. 1. 2 M- 40802-54, 55, 56, 57, 58, 59)

Jelentés (1984)

adta: Tóthfalusi
 vette: Pál Albert
 idő: 84. nov. 26.
 hely: Sarok presszó
 tárgy: Irodalmi Napok

Ismerősömmel találkoztam, aki beszélgetés közben elmondta, hogy nagyon érdekes és tanulságos tapasztalatokat szerzett a napokban megtartott Debreceni Irodalmi Napok tanácskozásain. Már maga az is érdekes volt, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben most csak meghívóval lehetett bemenni a Kossuth u. 2. alatt levő Pódium-terembe, amely egyébként alkalmatlan, szűk és sötét ilyen célokra. E korlátozás ellenére Juhász Béla főszerkesztő egyetemi hallgatói szép számmal bementek és végighallgatták a tanácskozást. Viselkedésük kifogástalan volt, nem keltettek hangulatot. Az a körülmény, hogy a tanácskozás témája (Érték – közönség – irodalomkritika) leszűkítette az érdekeltek körét, sokan az élvonalbeli írók közül nem voltak jelen. Ez kétségkívül némileg csökkentette az esemény rangját. (Pl. Hubay Miklós, Jovánovich Miklós, Nagy Gáspár, Szabó Magda, Moldova György, Szakonyi Károly, Illés Endre hiányoztak.) Ezzel szemben Fekete Gyula, Páskándi Géza, Bartha János, Bán Imre, valamint élvonalbeli kritikusok és irodalomtörténészek (Koczkás Sándor, Kiss Ferenc, Gyertyán Ervin, Bodnár György, Czine Mihály és a helybeliek) jelenléte emelte a tanácskozás tartalmi színvonalát.

Nagy kár volt, általános vélemény szerint, hogy Tamás Attila debreceni egyetemi tanár vitaindító előadása túlságosan elvont volt. Feltűnt, hogy miközben mélyenszántó fejtegetését adta a kritikával és az irodalmi értékekkel kapcsolatos fogalmaknak, alig szólt a szocialista irodalom értékeiről, talán meg sem említette a párt ide vonatkozó állásfoglalásait, és a marxista kritikáról is csak érintőleg beszélt. Sajnos, hasonló modor jellemezte majdnem kivétel nélkül az egész tanácskozást. Néha úgy tűnt, mintha valamilyen politikailag, társadalmilag semleges országban folyna a tanácskozás. Azt a szót, hogy a párt talán egyszer-kétszer ha megemlítették. Hasonló volt a helyzet a szocializmussal, a szocialista jelzővel is. Egyfelől tehát olyan fajta „apolitikusság” látszata kelt, amely nagyon is politikus volt. Ezt teljes mértékben megerősítette aztán maga a tanácskozás. Vitának nem nevezhető, mert nézetek nem igen ütköztek, inkább nagy magánszámok voltak, de valamiben sok volt a hasonlóság: az állami és a pártirányítástól való távolodás, annak szorossága alól való kibújni akarás, sőt Páskándi Géza nyílt megfogalmazása szerint a kritika és az állam szétválasztását is megfogalmazta. A kritikai pluralizmus, ami egész szellemi életünkre érvényes kívánalom, átcsapott több esetben annak a fejtegetésébe, hogy a marxista normák, az állam elvárásai valamilyen nehezekeket, megkötöttséget, korlátokat jelentenek, amelyek miatt nem tud igazán kibontakozni sem az irodalmi, sem a kritikai élet.

A legnyíltabban – többek között – Szécsi Attila fogalmazott, aki szerint ha az alkotó szorosán kötődik a társadalmi, politikai kérdésekhez, alkotásai sebezhetőek. Véleménye szerint a szocialista szellemű kritika hovatovább belemerevedik a konvenciókba. Lengyel Balázs – többek között – azt fejtegette, hogy egy-egy mű irányultsága önmagában nem érték. Magyarul: ha egy író nyíltan és tudatosan vállalja a mai valóság ábrázolását, ez nem érték. Holott értékelhető minden esetben az is, hogy egy író milyen témát tart fontosnak, és milyen

céllal alkot. Gyertyán Ervin döntőnek tartotta a kritikai pluralizmust mint ami feltétele a kulturális élet demokratizmusának. Véleménye szerint olyan változások mennek végbe a világban, amelyeket sem Marx, sem Lenin nem láthattak előre, éppen ezért újra kell gondolni az elmélet alapvető kérdéseit, mert a marxizmus alaptételeivel ma már ellentétes társadalmi gyakorlatok tapasztalhatók. Vagyis az elmélet elmaradt a gyakorlat mögött, ez zavarokhoz vezet. Zelei Miklós hozzászólása a pesszimizmus, a szocialista irodalompolitika egyértelmű elutasítása volt. Végeredményben magát a hatalmat támadta, a politikai és az államhatalmat egyaránt. „A reformok nálunk nem reformok – mondta –, mert félelem van a reformoktól.” Ilyenformán mindaz a társadalmi, politikai erőfeszítés, amely a reformok által akarja kiemelni az országot nehéz állapotából, szerinte csak álság és félrevezetés. „Beteg társadalmi közérzet van” – jelentette ki. „Nincs cenzúra – mondta –, de van öncenzúra, de az még rosszabb, mert menekülés a gondolat elől, amolyan egyéni vészkijárat.” „Az öncenzúra a művész szabadságának a feladása.” „Személyes garanciák helyett intézményes garanciák kellenének.” Tudniillik a szabadsághoz, a szabad alkotáshoz, azaz olyanhoz, amelynek nem kell semmiféle ideológiához és kultúrpolitikához igazodnia. Nagyon sajnálatos, hogy sem az elnöklő Bodnár György, sem mások nem szálltak vitába Zelei nyilvánvalóan destruktív, abszolút elfogadhatatlan nézeteivel, senki nem akadt, aki helyre tette volna bomlasztó nézeteit. Ennek a helyzetnek is tulajdonítható, hogy a rendezőszervek az első napi tanácskozás után Nádudvaron – maguk között – azt latolgatták, hogy érdemes-e azért irodalmi napokat rendezni nagy vesződséggel és költséggel, hogy ott fórumot kapjanak évről évre olyan megnyilatkozások, amelyek mélyen elítélendők és elfogadhatatlanok.

Figyelemreméltó volt ezzel szemben az a megállapítása Fekete Gyulának, hogy a hivatalos irodalompolitika komoly hibákat követ el, például azzal, hogy engedi Veres Péter, Németh László, Illyés Gyula kritikai jelenlétének és e folyamatnak az elnyírását, megszakítását. Ennek még keserves ára lesz, mert ők sok bajtól megóvták a maguk idejében a politikai és állami vezetést éppen kritikai gondolkodásukkal, amely mára szinte tudatosan visszaszorított, holott a párt művészetpolitikai legutóbbi állásfoglalása egyenesen kívánatosnak tartja azt, ha kellő felelősséggel történik. Szerinte súlyos hibája az irodalompolitikának az is, hogy manipulál, szelektál, nem kívánatos, de rendszerhű írókat kiszorít, mert „kényelmetlenek”. Ez a háttérből történő manipulálás károsan nyomja rá a bélyegét az egész irodalmi és kritikai életre. „Az egyenirányítás mindig talpraugrik – mondta –, amikor a demokratizmus erősödni kezd.” Nagyon árt a monopolizálásra való törekvés, bárhonnán jöjjön is az. Az irodalom – a jó irodalom – kiszorult emiatt a perifériára, hovatovább elveszíti közönségét, mert benyomul helyébe az értéktelen krimi, a lektúr, a képregény stb. „A politika féltékeny az irodalomra, emiatt szegényeddig, sorvad az irodalom társadalmi szüksége és szerepe.” Fekete nagy hangsúllyal beszélt arról is, hogy sokkal több figyelmet kell szentelni a Szovjetunió és a szocialista államok irodalmára, esztétikai problémáira, mert velük vagyunk azonos platformon. – Páskándi Géza rendkívül dühös hangnemben jelentette ki, hogy amiként szétválasztották az államot és az egyházat, ugyanúgy szét kell választani az államot és a kritikai életet. Ez érthetőbb nyelvre lefordítva azt jelentené, hogy a szocialista államnak fel kellene adnia, és természetesen a pártnak is, eszmei, ideológiai szerepét és irányító helyzetét. Sajnos, Páskándival sem szállt vitába senki, vagy nem mert, vagy nem akart, mert a jelen levő fiatalok élénk helyesléssel fogadták Páskándi kijelentését. 1945 után abszolút helyzetbe – ideológiai „pikszisbe” – került a kritika, emiatt nem tudjuk megítélni a valós értékeket. Példaként hozta fel a keresztyénység bevezetését Magyarországon, amikor csak azt az ígét lehetett hirdet-

ni, amely a keresztyénségnek megfelelt, más ige nem kaphatott teret. „Miért ne lehetne az államtól független kritikai élet?” „A magasabb rendű értékek védelmét nem látjuk kellőképpen biztosítva az irányítástól.”

Aránylag még Székelyhidi Ágoston értékes felszólalása állította talpra úgy-ahogy a vitát azzal, hogy ráirányította a figyelmet a közönségre, az olvasási kultúra nagy gondjaira és a magyarságtudat nagy hiányosságaira. Az ő gondolatait folytatta és egészítette ki nagyon meggyőzően a vita végén Czine Mihály, amikor sajnálatos példák sokaságát hozta fel arra, milyen ostobaságok, hibák, melléfogások történnek. Elmondta, hogy Németh László emlékházának avatásakor a középiskolai igazgatók bizalmas körlevelet kaptak, hogy mely írókat nem tanácsos meghívni, ezek között szerepelt Bertha Bulcsú éppúgy, mint Csoóri Sándor és Fekete Gyula. Hogyan lehetséges az, hogy ilyen durva megkülönböztetések történhetnek, hiszen nem maguktól készítették azt a körlevelet. Czine Mihály joggal hozta fel azt is, hogy Nádudvaron nem volt ott az elnök (Szabó István), és nem voltak ott a vacsorán maguk a nádudvari emberek sem, akikkel el lehetett volna beszélgetni. (Mellesleg mindenki azt gondolta, hogy a vacsorát a dúsgazdag nádudvari Vörös Csillag adta, ezzel szemben az az igazság, hogy a Kölcsény Műv. Központ fizette. Nádudvar nem tudott volna vállalni 8–10 000 forintos költséget, amikor a DMVSC-nek évente milliót ad?) Véleménye szerint a televízió irodalmi műsora olyan kritikán aluli, hogy megkérdendő: értenek-e egyáltalán az irodalomhoz azok, akik a tévénél az irodalmi osztályon dolgoznak? Már volt régen televízió, de sem Veres Péterről, sem Szabó Pálról, sem Németh Lászlóról nem készült méltó portréfilm. A nemrég Németh Lászlóról levetített *Szülföldem Mezőszilas* című film botrányos volt, és méltatlan a nagy író emlékéhez.

A tanácskozást időnként az unalom lengte át. Elvont, hosszú elméleti fejtegetések voltak, mintha az akadémián tartottak volna felolvasást. Végül is némi tanulsága és tapasztalata okvetlenül volt a tanácskozásnak, de nem annyi, amennyit el lehetett volna várni tőle, főként olyan értelemben, hogy erősítse szocialista társadalmunk és szellemi közéletünk mai hadállásait

Debrecen.

Tóthfalusi

Kiértékelés: A tmb feladatának megfelelően jelentett. A jelentés értékes, tájékoztatás céljából felhasználható. Hiányossága, hogy a baráti beszélgetéseket nem öszszegzi. Az értekezletről azonban élethű, reális értékelést ad.

Intézkedés: A jelentés kivonatát megküldöm a BM III/III-4/c, valamint 5/a alonak. Továbbá az értékelő tiszt el.nak. Az adatokat összefoglalóhoz, tájékoztatóhoz felhasználom.

(ABTL 3. 1. 2 M-40802/1-7, 8, 9,10)

FILEP TIBOR (1936) történész, újságíró. Debrecenben él.